

בארוכה ובפרטיות, – הוא באמת חידה סתומה מאד, שאין למצא פתרונה הנכון על נקלה. אמנם גם תולדותיו של גאון משוררינו יל"ג ז"ל לא נכתבו עדיין בפרטיות ובספר מיוחד כראוי לאיש מצוין כזה, אפס בכל זאת הטפלו בהן מעט סופרים אחדים (למשל, טר י. י. וייסברג ב"המליץ" (תרנ"ב) ובמחברתו "יהודה ליב גורדון ותולדותיו" (קויב, תרנ"ב), מר יוסף קלוזנר במחברתו "ציון להמשורר יל"ג", (אודיסא, תרנ"ד), מר א"י סלוצקי ב"לוח אחיאסף" (תרנ"ד) ומר ראובן בריינין ב"השלוח"). אבל תולדותיו של "ארוז" לא נדפסו בשום מקום אפילו ע"י סופר אחד, זולתי שני מאמרים, המכילים זכרונות מקוטעים על אדית המנוח, האחד בשם "זכרונות" מאת א"ש פרידברג ז"ל ב"ספר השנה" (תרס"א), והשני ג"כ בשם "זכרונות" במחברת מיוחדת בעלת דפים אחדים מאת ר. בריינין (קראקא תרנ"ט). וראה זה פלא, כי גם זה האחרון, שהנהו סופר ביוגרפי מושבע, לא מצא לנכון לערוך את תולדות ה"ארוז", ויצא ידי חובתו רק ב"זכרונותיו" הנז'. האמנם תולדותיו של המנוח מ"ז פיערבערנ, למשל, שנדפסו מאה פעם ועתה זה בפעם המאה ואחת באיזה "מאסף" בכל פרטיהן ופרטי פרטיהן ודקדוקיהן, חשובות הן יותר מתולדותיו של צדרכיים, שלא נדפסו אף פעם אחת? האמנם ערך יצירותיו הפיוטיות האחדות של הראשון, "שאין להן פרי כי אם פרחים", גדול כל כך לעמנו, שבשבילן זכה שיציבו לו ציונים הרבה בספרותנו, ופעולותיו הספרותיות הרבות של האחרון, שיש להן פרי לדורות, אין ערכן גדול כל כך, שלא זכה שיציבו לו בשבילן אף ציון אחד בהספרות העברית?

(סוף יבא)

יוסף באביטש .

לתקופת עשר שנים .

(מוקדש לזכר המנוח אלכסנדר בן יוסף הלוי צדרכיים ("ארוז") ז"ל, מיסד "המליץ" וכונה את העתונות העברית, עסקן עברי ושתדלן לאומי, אשר ביום כ"ו אלול, בשנה שעברה, מלאו עשר שנים למותו).

הכל תלוי במזל ואפילו – סופר ושתדלן עברי !
בין כל המקצועות הספרותיים השונים בספרותנו העברית החדשה, אשר עוברו והתפתחו במאה העברה לרגלי התפתחותן והשתכללותן של שפתנו וספרותנו בכלל, יחשב, בלי כל ספק, גם המקצוע הביוגרפי, שהנהו בכל ספרות מהספרויות האירופיות מקצוע עקרי ונכבד. ומימי הגאון והחכם שי"ר ז"ל, שהוא היה, כמדומה לי, כמעט הראשון בספרותנו החדשה, שהחל להטפל ולעבד את המקצוע הביוגרפי וכתב בפרטיות (בהמאספים "בבורי העתים" ו"כרמי חמד") את תולדות חכמי ישראל בימי הבינים (ר' אליעזר הקליר, רב סעדיה גאון, רב האי גאון וכו') עד עתה, התפתח והשתכלל המקצוע הזה במדה מרובה מאד, עד שאין לנו כעת גאון ורב נודע, חכם וסופר, איש מצוין באחד המקצועות של המדע הכללי והפעולה האנושית או בעל-מעשה ועסקן צבורי מפורסם, אשר בכל התקופות הרבות של היסטוריתנו הארוכה, שלא נכתבו תולדותיו ופרשת מעשיו בארוכה או בקצרה, בספר מיוחד או בספר תולדות, במאסף ספרותי או באיזה עתון. יש לנו כבר ספרים תולדותיים, אשר כל אחד מהם הוא קובץ ביוגרפיות שונות של אנשים הרבה (למשל, "כנסת ישראל" לרש"י פ"ן, "דור דור וחכמיו" למשה ריינס, "ספר הזכרון" וכו'), וגם כאלה, אשר כל אחד מכיל רק ביוגרפיה שלמה ומפורטת של איש אחד (למשל, ספרי הד"ר ברנפלד, שפ"ר, בריינין, הורודצקי ועוד), וכעת הולכת ונדפסת גם "אנציקלופדיה ביוגרפית" ("כל חמדת ישראל") מאת הסופרים גלמב בוילנא.

ואין לנו עתה כמעט סופר אחד גדול או קטן, מדור העבר או מדור ההווה, שלא נדע את תולדותיו בקצרה או בארוכה. והנה נפלא הדבר! תולדותיו של צדרכיים בתור סופר ובתור איש-מעשה ורב-פעלים לאומי, פרשת מעשיו ופעולותיו הצבוריים והלאומיים הכבירים, לא נכתבו ולא נדפסו עד היום, לא באיזה מאסף ספרותי ולא בספר מיוחד, לא בחייו ולא אחרי מותו, אשר מאז כבר עברו עשר שנים. ולא עוד כי גם מאמר קטן אחד, אשר יתאר את "ארוז" בתור איש, עורך וסופר או בתור עסקן ושתדלן, לא נדפס במשך כל הזמן הזה. גם את תמונתו לא זכינו לראות בשום מקום עד העת האחרונה, ולולא הרפיסה מערכת "המליץ" את תמונתו ב"קבוצת סופרים", שנתנה בחור תשורה לחותמי "המליץ", לא ראינו אותה עד היום. והדבר הזה, עברת הסופרים בשתיקה על תולדותיו של "ארוז", בעת שתולדותיהם של סופרים ועסקנים אחרים, שהנם למולו בבחינת גמדים לגבי ענק ושלא הגיעו אף לקרסוליו, נכתבו על ידם

בהשתדלותו כמה נפשות עבריות ממות בעיר קומאים בגלל עלילת-הדם שהעלילו עליהם. בהשתדלותו נתבטל איסור הכניסה מטעם השולטן לא"י. בהשתדלותו הושג רשיון ליסוד חברה פלשהינית וועד באודיסא, שיש להם ספר תקנות מאושר ומקיים, ואשר עלו לו בעמל ותלאה הרבה, שלא יאומן כי יסופר (עיין בפרטיות בהמחברת „דרך לעבור גולים" להחכם מ"ל ובמכתבו הפרטי של המנוח אל מר בריינין, המובא ב„זכרונותיו" של האחרון). ולולא הועד האודיסאי שהיה לנו מי יודע אם היו לנו חובבי ציון וגם ציוניים. גם עוד הרבה דברים עשה ופעל המנוח בהשתדלותו. אך האם כרוכל אלך ואחשוב אותם? כמדומה לי, כי די פעולותיו ודברי השתדלותו שחשבתי למעלה לתת לו את התואר „עסקן צבורי ושתדלן לאומי" במובן הרחב והכולל, אשר לפניו לא היה כמוהו בארצנו ואחריו, אולי, לא יהיה. אחרי כל אלה הנני שיאל עוד הפעם: כדוע זה לא נמצא עד הנה אף סופר אחד לערוך את תולדות „ארז" בתור „עסקן ושתדלן לאומי", אחרי אשר החלו הסופרים בעת האחרונה לכתוב את תולדות „השתדלנים" בישראל? אמנם אנחנו, בני הדור ההולך וקוראי „המליץ" משכבר הימים, איננו נזקקים לתולדותיו, הכתובות ביד איזה סופר, כי גם מבלעדיהן אנו יודעים מי ומה היה צדרכיים; אבל הדור החדש, הדור דבא, לא ידע כלל מי ומה היה לנו המנוח, ובעדו בודאי צריך לכתוב את תולדותיו. זאת ועוד אחרת. תולדותיו של „ארז" קשורות ומסובכות בתולדות ישראל ברוסיא במשך המאה העברה, ואי-אפשר לכתוב את הראשונות מבלי לזכור את האחרונות, וכן להפך; לכן יש ערך נכבד לתולדות „ארז" לא רק מפאת נושאן הנעלה, כי אם גם מפאת תולדות ישראל, הקשורות והאחוזות בהן.

סוף דבר, עתה, אחרי עיבור עשר שנים מיום מותו, באה העת לכתוב את תולדות צדרכיים בין תולדות שאר גדולי עמנו!

יוסף באביטש.

פרושאני *

לתקופת עשר שנים.

(סוף מנ' 222)

אמנם, צדרכיים לא היה, דבר שצריך להאמר, סופר נאיני ולא הצטיין באיזה מקצוע ספרותי כשאר סופרינו הגדולים; אבל תחת זה הצטיין בדברים עב-יים ולאומיים אחרים והיו לו כשרונות ויתרונות, אשר להסופרים האחרים בני-גילו לא היו כלל. הוא היה עסקן ספרותי ושתדלן לאומי בהוראה העליונה של המלים האלה, והדבר הזה בלבד כבר מריסוהו למעלת אדם גדול, שראוי הוא, כי תולדותיו תכתבנה בספר. הלא בעת האחרונה החלו סופרינו לשום לב אל שתדלני עמנו ופרנסיו בכל התקופות, ויחלו לכתוב את תולדותיהם ופרשת מעשיהם ופעולותיהם בפרטיות ובספרים מיוחדים (למשל „רב יעקב קאפל טהעבן" מאת יהושע לוינזון, „גבריאל ריסר" מאת הד"ר ברנפלד, „רב יוסף איש רוסהים" מאת שפ"ר, הוצאת „תושיה"), ומדוע שכחו סופרינו, או עושים את עצמם כשוכחים, את השתדלן הזה, את „ארז", שהיה עסקן ושתדלן בארצנו אחד ומיוחד בתקופה האחרונה, ושלמעשיו ופעולותיו הספרותיים, העממיים והלאומיים יש ערך היסטורי גדול מאד, — לכתוב את תולדותיו ופרשת מעשיו בפרטיות ובספר מיוחד? הלא אם רק נזכור, כי צדרכיים יסד את „המליץ" הראשון לעתונת עברים ברוסיא וראשון לציון, שהיה הראש והראשון מיום הוסדו ועד עתה להלחם את מלחמת ההשכלה העברית והכללית; שהפיץ את דעת שפתנו וספרותה בין בני עמנו; שהכניס בלב הדור הצעיר את האהבה לעמנו ולארצנו, לדברי ימי עמנו ולכל קנינינו הרוחניים וההיסטוריים; שעל ברכיו נתגדלו ונתפתחו כמעט כל סופרינו הגדולים עם הקטנים, ובעזרתם הרים את ספרותנו העברית למדרגה גבוהה; שהיה הראשון לעורר את רעיון חבת ציון והתנועה הציונית ולהפיץ בעמנו, וכו' וכו'; בקצרה, עתון, שרק לו לבדו הנני אסירי-תודה בעד השנים לטובה, שנתהוו בעמנו במשך התקופה האחרונה, הנה יסוד העתון הזה לבדו עושה אותו, את „ארז", למורם מעם, שחובה לכתוב את תולדותיו. ולא זה בלבד. צדרכיים היה הו'ורנליסט הראשון בספרותנו העברית החדשה. הוא בנה את העתונות העברית והיהודית בארצנו. הוא יסד את העתון הו'ורנוני הראשון בעמנו את ה„קול מבשר", אשר גם השפעתו לא היתה קטנה על בני עמנו; יסד את העתון הרוסי-העברי „וועסמניק רוסקיך יעוררעיעח". הו"ל את העתון הו'ורנוני „ידישע פאלקס-בלאטט" וכו'. כל ימיו היו שלשלת ארגנה של מלחמת-העם; הוא נלחם בעטו את מלחמת ההשכלה והלאומיות העברית עם החשוכים והמתבוללים מבפנים, ואת מלחמת האמת והיהדות עם צוררינו מבחוץ (למשל, מלחמתו עם המומר ברפמן והצורך ליוטאסטאנסקי). הוא העיר במאמריו הרבים על חסרונות הרבה בעמנו ויעורר אותנו לעשות כל דבר טוב ומועיל בישראל. הוא היה עסקן ושתדלן בעד הפרט והכלל. הוא השתדל בעד מאות אנשים פרטיים, אשר פנו אליו מערי השדה במכתב-בקשה, כי יהיה להם לפה ולמליץ לפני שרי המלוכה ויחלצם מן המיצר, ומעולם לא השיב אף פני אחד מהם ריקם. בעזרת השתדלותו נכנסו תלמידים עברים הרבה אל האוני-ברסיטות ברוסיא יותר מהשעור שהוגבל להם, והיה נותן את היתרון לצעירים בעלי כשרונות ויודעי שפת עבר (*). הוא הציל

(* עד כמה היתה השתדלותו עברית ולאומית מהורה, אשר נבעה מעמק לבנו, המלא אהבת הבריות ואהבת עם, מבלי כל כחם של הנאת עצמו ואכזר של אינואיוס, — יעיד לנו הספוד הקטן, שמספר לנו מר בריינין ב„זכרונותיו" הנו', שהנני חושב לנכון להעתיקו פה מלה במלה לפני קוראי „המליץ", שלא קראו אותו במקומו. „פעם אחת — מספר מר בריינין — ישבתי בחדר הירוקציה ועברתי את עבודתי. פתאם שמעתי קול ארו, מהתדר הסמוך, הצועק ברוגז על אחד האנשים. בעבור רגעים אחדים נכנס צדרכיים